

**ПРАВОВА ПРИРОДА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ МОЛОДІ В УКРАЇНІ:
ДОКТРИНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ****LEGAL NATURE OF YOUTH SOCIAL PROTECTION IN UKRAINE:
DOCTRINAL TRADITIONS AND MODERN UNDERSTANDING**

Коткова О.А., адвокат
Україна

Стаття присвячена визначенню правової природи соціального захисту молоді та його місцю у системі соціального захисту в Україні, дослідженню тлумачення категорії «соціальний захист» у юридичній доктрині. Встановлено, що Україна має працювати в напрямку матеріальної підтримки молоді, щоб не допустити її збідніння та масовий виїзд закордон. Проблеми, з якими стикається молоді верстви населення, та складність їх вирішення, потребують трансформації молодіжної політики, через налагодження системи соціальної підтримки.

З позиції юридичної доктрини аналізуються наявні правові підходи до розуміння категорії «соціальний захист», обґрунтовується концепція правового регулювання відносин у зазначеній сфері, визначаються тенденції й перспективи їх регламентації в законодавстві України. Автор наголошує, що поняття «соціального захисту молоді» видається можливим визначити в декількох значеннях: як систему суспільних відносин; як комплекс організаційних, юридичних, економічних та фінансових заходів; як результат практичної реалізації соціальної політики держави щодо молоді; як правовий інститут у системі соціального права. Встановлено, що під «соціальним захистом молоді» розуміється діяльність держави, спрямована на забезпечення процесу формування і розвитку повноцінної особистості, виявлення і нейтралізацію негативних факторів, що впливають на молодь, створення умов для самовизначення і утвердження її в житті.

В статті автором визначено, що соціальний захист молоді можна розглядати як комплекс організаційних, юридичних, економічних і фінансових заходів, спрямованих на забезпечення формування і розвитку молоді, створення умов для самовизначення і утвердження в житті, убезпечення від несприятливих наслідків соціальних ризиків.

Ключові слова: право, молодь, соціальний захист, молодіжна політика.

The article deals with identifying the legal nature of youth social protection and its place in the social welfare system in Ukraine and the study of the interpretation of the category "social protection" in legal doctrine. It is established that Ukraine has to work towards the financial support of youth to prevent its impoverishment and massive leaving abroad.

The problems faced by young people and the complexity of their solutions require the transformation of youth policy through rearranging a system of social support.

From the perspective of legal doctrine, the author analyses available legal approaches to understanding the category "social protection", substantiates the concept of legal regulation of relevant relations, and determines tendencies and prospects of their regulation in the legislation of Ukraine. It is emphasized that the concept "youth social protection" could be conveyed in several ways: as a system of social relations; as a complex of organizational, legal, economic, and financial measures; as an outcome of the practical implementation of social youth policy of the state; as a legal institution in the system of social law. It is noticed that "youth social protection" is understood as a state activity aimed at ensuring the formation and development of a full-fledged individual, finding and eliminating negative factors affecting young persons, and creating conditions for self-identification and self-fulfilment.

In the article, the author determined that youth social protection can be regarded as a set of organizational, legal, economic and financial measures focused on ensuring the formation and development of youth, creating conditions for self-identification and self-fulfilment, and securing from the adverse consequences of social risks.

Key words: law, youth, social protection, youth policy.

Повномасштабна військова агресія росії щодо України завдала і продовжує завдавати неоцінені збитки нашій країні, економіці і відповідно молоді, що спричиняє збідніння останньої. На думку вчених, боротьба з бідністю як функція соціальної держави є невід'ємною частиною соціальної політики держави та уряду і відіграє суттєву роль у недопущенні зниження рівня життя населення [1, с. 185]. У випадку з Україною, головним способом боротьби з бідністю – є підвищення рівня життя через надання громадянам можливості працювати та отримувати гідну заробітну плату, підвищувати свій добробут, а також вдосконалювати та реалізовувати ефективну соціально-правову підтримку вразливих верств населення. Зазначене підкреслює, що Україна, в тому числі, має працювати в напрямку матеріальної підтримки молоді, щоб не допустити її збідніння та масовий виїзд закордон. Проблеми, з якими стикається молоді верстви населення, та складність їх вирішення потребують трансформації молодіжної політики, через налагодження системи соціальної підтримки, що потребує додаткового наукового дослідження.

Правовим аспектам соціального захисту молоді в Україні приділяють увагу вчені, зокрема, багато представників соціальних та гуманітарних наук. Заслужують уваги по даній тематиці праці Гришиної Ю.М. [2], Єрмоленко Д.О. [3], Лук'янової Н.Л. [4], Кайтанського О.С. [5], Коломоєць Т.О. [6], Палагнюк Ю.В. [7] та інших. Як показує аналіз опрацьованої наукової літератури, існує необхід-

ність дослідження правової природи поняття «соціальний захист молоді» та історії формування видів соціального захисту. Даному питанню увага науковців приділялась не достатньо. Тому метою статті є проведення загальнотеоретичного аналізу визначення поняття «соціальний захист молоді» як правової категорії, його сутності та особливостей правової природи.

Із урахуванням Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року [8], та завдань, визначених Стратегією людського розвитку [9], Національною економічною стратегією на період до 2030 року [10], Міністерство соціальної політики України встановило такі стратегічні цілі на 2022–2024 роки: підвищення рівня пенсійного забезпечення; створення Єдиної інформаційної системи соціальної політики; підвищення рівня соціальних стандартів та гарантій та підтримка малозабезпечених сімей; надання якісних соціальних послуг; сприяння інклюзії осіб з інвалідністю в суспільне життя; захист прав дітей та інші. Одним із ключових напрямів є соціальний захист як всього населення, так і молоді зокрема. Соціальний захист молоді є складовою такої більш широкій категорії як система соціального захисту в Україні. Саме тому, щоб проаналізувати сутність та особливості соціального захисту молоді, в першу чергу, потрібно визначити юридичну природу поняття «соціальний захист».

Конституція України закріпила право на соціальний захист як одне з основних соціальних конституційних

прав. Відповідно до ст. 46 Основного закону це право включає право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від нього причин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [11]. Проте законодавчо закріпленого визначення поняття «соціальний захист» ні в Конституції України, ні в інших нормативно-правових актах немає.

Термін «соціальний захист» в Україні використовується, починаючи приблизно з 1990 року в різних (близьких) значеннях: як суб'єктивне право громадян; у назві управління, яке займається питаннями соціального захисту населення – управління соціального захисту населення районної та обласної державної адміністрації, що підпорядкована Міністерству соціальної політики України; як одна з основних функцій та напрямів діяльності держави; для розмежування окремих категорій громадян; у значенні системи відповідних гарантій держави [12, с. 45]. Його поняття трактується неоднозначно, адже його розглядають за сутністю, змістом, формами надання. На думку вчених, часто висловлюються протилежні точки зору: від визнання соціального захисту як важливої функції держави до твердження про те, що це є правові гарантії, спрямовані на забезпечення основних прав і свобод громадян. До того ж існують різні розбіжності у розумінні соціального захисту представниками різних галузей науки, зокрема, різний зміст в цей термін вкладають юристи, економісти, філософи, соціологи та інші науковці [13, с. 95].

Саме поняття соціальний захист можна розглядати у широкому та вузькому тлумаченні. Якщо говорити про широкий підхід до тлумачення, то соціальний захист розглядають як діяльність держави, спрямовану на забезпечення процесу формування та розвитку повноцінної особистості, створення умов для самовизначення й утвердження в житті. Щодо вузького підходу, то соціальний захист розглядається як сукупність економічних і правових гарантій, котрі забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян.

Щодо соціального захисту з боку юридичної науки, то, як наприклад, В.В. Лаврухін розглядає таку категорію як системи прав та обов'язків, через які шляхом захисту соціальних прав і забезпечення соціальної справедливості досягається соціальна безпека. Тобто система соціального захисту носить допоміжний характер щодо соціальних прав особи і існує лише в соціальній державі» [14, с. 65]. В свою чергу, право на соціальний захист є основоположним суб'єктивним правом людини, що належить їй з моменту народження. Належна реалізація відповідного суб'єктивного права є умовою збереження соціальної справедливості, економічної стабільності, політичної рівноваги у державі.

В умовах розвитку України як демократичної, соціальної, правової держави, утвердження і забезпечення прав і свобод людини в якій є її головним обов'язком, належна реалізація права на соціальний захист є важливою його гарантією, а тому має займати одне з найпріоритетніших місць у переліку цілей державної політики. Серед науковців існують різні підходи до характеристики права на соціальний захист. Наприклад, С.М. Прилипко визначає право соціального захисту як систему юридичних норм, що регулюють суспільні відносини із забезпечення найнеобхідніших потреб осіб які опинилися в складній життєвій ситуації та потребують допомоги [15, с. 98]. Дещо іншу точку зору висловлює Н. Хом'як, яка під соціальним захистом розуміє «комплекс заходів, що захищають від економічної та соціальної деградації внаслідок економічної кризи, зниження доходів, хвороб, професійного захворювання, старіння, безробіття, екологічної загрози» [16, с. 8]. Тому соціальним захистом населення є також «відповідні гарантії та коло зобов'язань суспільства відносно людини, будь-якої соціальної групи населення із забезпечення їм достатнього рівня життя» [17, с. 51].

С.М. Синчук розглядає право соціального захисту як юридично визначені гарантії та механізми «надання достатніх матеріальних засобів для життя будь-кому із суспільства». Науковець стверджує, що в результаті здійснення права соціального захисту задовольняються два види інтересу особи: щодо отримання від зобов'язаних суб'єктів достатніх засобів для існування та щодо подолання наслідків небезпек [18, с. 15].

Слушна позиція А.О. Медвідь, яка стверджує, що право соціального захисту являє собою систему норм, що визначають організаційно-правову діяльність держави, яка виражається лише у матеріальній допомозі та соціальному обслуговуванні осіб, які зіштовхнулися з життєвими обставинами, що визнаються суспільно значимим на даному етапі розвитку держави, за рахунок державних та місцевих бюджетів та інших незаборонених законом джерел фінансування. Виходячи з цього, науковець право на соціальне забезпечення визначає як міру вірогідної поведінки особи, яка забезпечується юридичними обов'язками інших осіб та виражається у можливості для неї отримувати матеріальну допомогу та соціальне обслуговування у разі настання соціальних ризиків із метою їх подолання або зниження ступеня негативного впливу, що здійснюється за рахунок незаборонених джерел фінансування [19, с. 93].

Водночас, деякі вчені вказують, що право на соціальний захист є позатериторіальним, оскільки належить людині незалежно від місця її постійного проживання та факту наявності у неї правового зв'язку з іншою державою. Досліджуване право визнається всіма цивілізованими державами світу не лише за своїми громадянами, але й за іноземцями та особами без громадянства. Крім того, більшістю міжнародно-правових актів, що визначають стандарти права на соціальний захист, закріплено принцип збереження прав у сфері соціального забезпечення, що передбачає збереження набутих прав і прав, що набуваються щодо всіх сфер соціального захисту, як обумовлених, так і не обумовлених сплатою внесків, а також пов'язаних з обов'язками, покладеними законодавством на підприємства, механізм здійснення яких визначається дво- чи багатосторонніми угодами, які гарантують виконання зобов'язань на умовах, визначених взаємною угодою відповідних держав [20, с. 57]. На нашу думку, здійснення права на соціальний захист перебуває у нерозривному зв'язку з рівнем розвитку суспільства, оскільки чим стрімкіший буде його розвиток, тим багатоаспектною буде структура досліджуваного права, ефективнішим механізм його здійснення.

За результатами аналізу використання поняття соціальний захист в нормативних актах, можна дійти висновку, що законодавець паралельно з поняттям соціальний захист також використовує поняття соціальне забезпечення, при цьому не прослідковується визначена відмінність між такими поняттями. Зокрема, у статті 46 Конституції України закріплено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі ...». З формулювання «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх...» слідує, що соціальне забезпечення є елементом соціального захисту [11]. Таку позицію також підтримує І.О. Горбань, яка обґрунтовує, що коли соціальний захист є політикою держави по створенню соціально-економічних умов, при яких знижується вірогідність настання соціальних ризиків для суспільства, то соціальне забезпечення передбачає безпосередньо матеріальне забезпечення громадян у разі настання вказаних ризиків за рахунок грошових фондів держави, які для цього й створені [21, с. 44].

Зазначений підхід науковця, а також конструкція, яка передбачена у статті 46 Конституції України повністю кореспондує і з європейським підходом. Так, на Європейському форумі ЄС 1998 року було прийнято рішення категорію соціальний захист використовувати в широ-

кому сенсі, включаючи соціальне забезпечення, соціальну інтеграцію, надання соціальних послуг, здобуття освіти, охорону здоров'я та ін. Право на соціальний захист належить до основних прав людини, яким є гарантована законом міра свободи (можливості) особи, яка відповідно до досягнутого рівня еволюції людства в змозі забезпечити її існування і розвиток та закріплена у вигляді міжнародного стандарту як загальна і рівна для усіх людей.

Закон України «Про молодіжну політику» поняття «соціальний захист молоді» визначає за сферами життя молоді людини, що включає декілька видів соціального захисту. В більшості випадків ним передбачено комбінацію грошових виплат, натуральної допомоги та соціальної пільги. На нашу думку, поняття соціального захисту молоді має декілька значень і не може обмежуватися тільки розумінням його як системи суспільних відносин. При визначенні поняття соціального захисту молоді пропонується виходити з широкого розуміння соціального захисту, що становить зміст соціальної функції держави і являє собою сукупність організаційних, економічних і юридичних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина, у такому значенні під соціальним захистом молоді розуміється діяльність держави, спрямована на забезпечення процесу формування і розвитку повноцінної особистості, виявлення і нейтралізацію негативних факторів, що впливають на молодь, створення умов для самовизначення і утвердження її в житті.

Поняття соціального захисту молоді видається можливим визначити в декількох значеннях: як систему суспільних відносин; як комплекс організаційних, юридичних, економічних та фінансових заходів; як результат практичної реалізації соціальної політики держави щодо молоді; як правовий інститут у системі права соціального забезпечення.

Соціальний захист молоді, на нашу думку, можна визначити як систему суспільних відносин, що виникають між фізичними особами віком від 14 до 35 років та органами держави, органами місцевого самоврядування, організаціями із забезпечення умов для нормальної життєдіяльності даної соціально-демографічної групи.

Крім того, соціальний захист молоді можна розглядати як комплекс організаційних, юридичних, економічних і фінансових заходів, спрямованих на забезпечення формування і розвитку молоді, створення умов для самовизначення і утвердження в житті, убезпечення від несприятливих наслідків соціальних ризиків.

Ще одне розуміння поняття «соціального захисту молоді» випливає із зв'язку зазначеного поняття з поняттям соціальної політики. У навчальній літературі під поняттям «соціальна політика» розуміється політика, основним завданням якої є забезпечення державотворчих можливостей для всіх людей та для всіх родин умов нормальної життєдіяльності і розвитку [22, с. 282]. Більш повно визначає поняття соціальної політики Л.В. Ярова, яка розглядає соціальну політику як один з найважливіших напрямів діяльності держави – державна соціальна доктрина, що визначає стратегію і цілі розвитку суспільства, а також напрям діяльності різних недержавних інститутів. На думку вченої, соціальна політика – це – система заходів, що забезпечує вирішення проблем на ринку праці, в галузі охорони здоров'я, освіти, пенсійного забезпечення та інших сферах соціальних потреб суспільства в цілому та окремих категорій населення зокрема [23, с. 25].

Пов'язаність категорій соціального захисту та соціальної політики держави дає можливість охарактеризувати соціальний захист молоді як – об'єктивне вираження імплементації на практиці соціальної політики держави щодо молоді, як особливої категорії суспільства. Серед ключових сфер соціальної політики держави щодо соціального захисту молоді можна виділити питання зайнятості, освіти, захисту охорони здоров'я, житла, фінансової стабільності, дозвілля та фізичного розвитку.

Зазначене вище дає підстави стверджувати, що дослідження в рамках цієї праці є актуальним та своєчасним. Соціальний захист молоді містить в собі складові, які характерні багатьом сферам суспільних відносин, відповідно нормативне регулювання таких відносин забезпечується різними галузями права, серед яких конституційне, трудове, цивільне, сімейне, тощо та потребують додаткового дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сінцова Л. М. Подолання бідності в Україні: соціально-правовий аспект. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. – 2016. – Вип. 3. – С. 183-194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2016_3_20.
2. Гришина Ю.М., Малюга Л.Ю. Правові засади реалізації молодіжної політики України із врахуванням викликів сучасного світу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. Серія «Юриспруденція» № 49. С.112-116. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc49/26.pdf>
3. Ермоленко Д. О. Державна молодіжна політика як основа формування правосвідомості молоді. *Правосвідомість молоді: теоретико-правові засади: монографія*. Д. О. Ермоленко; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2012. С. 192-210.
4. Лук'янова Н. Державна молодіжна політика в Україні. *Вісн.* 2009. № 22. С. 15 – 16.
5. Кайтанський О. С. Правове забезпечення соціального захисту молоді в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / О. С. Кайтанський; кер. роботи Г. І. Чанишева; Нац.ун.-т«Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 20с.
6. Коломоєць Т. О. Адміністративно-правове регулювання в галузі молодіжної політики в Україні: організаційно-правові аспекти / Т. О. Коломоєць, Д. Є. Андреева ; Держ. вищ. навч. закл. «Запоріж. нац. ун-т» М-ва освіти і науки України. Запоріжжя : [ЗНУ], 2009. 192 с.
7. Палагнюк Ю. В. Державна політика зайнятості молоді в країнах-членах ЄС: досвід для України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2017. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2017_1_21
8. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку». Указ Президента України від 02.06.2021 №225. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2252021-39073>
10. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 №179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>
11. Конституція України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
12. Тарасенко В. С. Правове забезпечення соціального захисту дітей-інвалідів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / В. С. Тарасенко. О., 2005. С. 45.
13. Малюга О. Ю. Соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Монографія. – К.: «ХайТек Прес», 2013. 264 с.
14. Лаврухін В.В. Соціальний захист населення: понятійно-категоріальний аналіз. *Державне управління: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 65.
15. Прилипка С.М. Проблеми теорії права соціального забезпечення: монографія.-Х., ПП «Берека-Нова», 2006.–С. 98.
16. Хом'як І. К. Формування системи соціального захисту сільського населення в радіоактивних забруднених районах: автореф. дис. канд.екоп. наук. К., 1996. С. 8.
17. Гончаров А. В. Соціальний захист як правова категорія. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: Всеукр.наук.-практ. конф., 24 квітня 2009 р., Запоріжжя: У 2 ч. Запоріжжя, 2009. Ч. 1. С. 51.*

18. Синчук С.М. Правовідносини соціального забезпечення: суб'єкти, зміст, об'єкти: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. С. 15.
19. Медвідь А.О. Поняття права на соціальне забезпечення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2016 №21. С. 93
20. Бориченко К.В. Юридичний механізм забезпечення права на соціальний захист. дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2020. 452 с.
21. Горбань І.О. Визначення сутності та співвідношення понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення». *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. 2014. Вип. 237. С. 44.
22. Соціологія: терміни, поняття, персоналії. Навчальний словник-довідник Укладачі: В.М. Піча. Ю.В. Піча, Н.М.Хома та ін. За заг. Ред. В.М. Пічі. 2-ге видання, стереотипне. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2004. – С. 282
23. Ярова Л.В. Соціальна політика України в контексті європейської інтеграції: монографія. Одеса: Фенікс, 2011. – С. 25.